

Nr 254.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till ändrad lydelse av § 54 regeringsformen samt av §§ 37 och 50 riksdagsordningen; given Stockholms slott den 10 maj 1940.

Under åberopande av bilagda i statsrådet förda protokoll vill Kungl. Maj:t härmed till riksdagens prövning i grundlagsenlig ordning framlägga härvid fogat förslag till ändrad lydelse av § 54 regeringsformen samt av §§ 37 och 50 riksdagsordningen.

GUSTAF.

K. G. Westman.

F ö r s l a g

till

ändrad lydelse av § 54 regeringsformen samt av §§ 37 och 50 riksdagsordningen.

Regeringsformen.

§ 54.

Ledamöterna av — — — nästa sammanträde.

Ministern för — — — erhålla betydelse.

Nämndens ledamöter böra visa största varsamhet i avseende å meddelanden till andra om vad vid nämndens sammanträden förekommit. I fall, då Konungen eller den som i hans frånvaro leder förhandlingarna prövar ovillkorlig tystnadsplikt vara av nöden, vare ledamöterna därtill förbundna.

Riksdagsordningen.

§ 37.

---

2. Då något — — — delgivas utskottet.

Statsministern och ministern för utrikes ärendena, så ock, när ärendets beskaffenhet därtill föranleder, annan ledamot av statsrådet, må själva eller genom ämbets- eller tjänsteman meddela utskottet muntliga eller skriftliga upplysningar.

---

§ 50.

Val av — — — sina befattningar.

Inträffar ledighet i nämnden, träde suppleant såsom ledamot i den avgångnes ställe. Har ledamot förfall, skall suppleant kallas att i den frånvarandes ställe tjänstgöra i nämnden. Beträffande den ordning, som vid inträde skall iakttagas mellan suppleanterna, gälle enahanda bestämmelser som i fråga om suppleants inträde i utskott. Suppleant, som ej kallas att tjänstgöra vid sammanträde med nämnden, skall ändock beredas tillfälle att därvid närvara.

Konungen sammankallar — — — förordnar Konungen.

Skulle minst — — — nämnden sammankallad.

Ledamot av nämnden, så ock suppleant, skall första gången han är närvarande vid sammanträde med nämnden avgiva försäkran om iakttagande av den i § 54 regeringsformen stadgade tystnadsplikten.

Utdrag av protokollet över justitiedepartementsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 10 maj 1940.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena GÜNTHER, statsråden PEHRSSON-BRAMSTORP, WESTMAN, WIGFORSS, MÖLLER, SKÖLD, QUENSEL, ERIKSSON, BERGQUIST, BAGGE, ANDERSSON, DOMÖ.

Efter gemensam beredning med ministern för utrikes ärendena anför chefen för justitiedepartementet, statsrådet Westman:

»I skrivelse den 3 juni 1939 (nr 342) hemställde riksdagen, att Kungl. Maj:t ville föranstalta om utredning samt förslag till innevarande års riksdag om sådana ändringar i § 56 riksdagsordningen och därmed sammanhängande föreskrifter, som kunna vara ägnade att *befrämja samråd mellan regering och riksdag i utrikespolitiska frågor*.

Jämlikt nådigt bemyndigande den 1 december 1939 tillkallades professorn Axel Brusewitz att såsom sakkunnig inom utrikesdepartementet verkställa erforderlig förberedande utredning i enlighet med riksdagens hemställan. Den sakkunnige har till fullgörande av sitt uppdrag den 14 februari 1940 avgivit en promemoria med utredning och förslag till grundlagsändringar. Sedan ärendet därefter varit föremål för gemensamt övervägande inom justitie- och utrikesdepartementen, anhåller jag att få upptaga detsamma till behandling.

Historik.

Genom grundlagsändringar, som antogos vid 1921 års riksdag, erhöll riksdagen i flera avseenden vidgat inflytande beträffande utrikespolitiska frågor. Sålunda utvidgades riksdagens befogenheter med avseende å traktater (§ 12 regeringsformen). Vidare inrättades utrikesnämnden såsom en fast institution för rådplägning med Konungen även mellan riksdagarna angående ärenden som angå rikets förhållande till främmande makter (§ 54 regeringsformen och § 50 riksdagsordningen). Slutligen infördes bestämmelser angående tillvägagångssättet vid regeringsmeddelanden till riksdagen i utrikespolitiska frågor och andra ärenden av större allmänt intresse (§ 56 riksdagsordningen).

Med anledning av motioner anhöll 1924 års riksdag i skrivelser till Konungen (nr 153 och 154) bland annat om utredning angående möjliga för-

bättringar i formerna för utrikesnämndens verksamhet, angående de åtgärder som skulle kunna vidtagas i syfte att riksdagens ledamöter i vidsträcktare mån måtte erhålla regelbunden kännedom om viktiga utrikespolitiska förhållanden samt angående medinflytande för riksdagen vid avgöranden angående krig eller fred. Dessa riksdagsskrivelser föranledde kungl. proposition till 1928 års riksdag (nr 115), i vilken emellertid allenast föreslogs den ändringen i gällande grundlagsbestämmelser att suppleant i utrikesnämnden skulle även vid tillfälligt förfall för ordinarie ledamot och ej blott såsom dittills gällt vid ordinarie ledamots avgång äga tjänstgöra i dennes ställe. Frågan förföll denna gång på grund av kamrarnas skiljaktiga beslut. Vid 1930 års riksdag antogs emellertid med anledning av väckt motion ett förslag av enahanda innebörd såsom vilande, och vid 1933 års riksdag blev detta slutligt antaget.

Vid 1937 års riksdag inrättades utrikesutskottet (§§ 36, 37 och 50 riksdagsordningen). I utrikesnämndens organisation vidtogs därvid ingen annan ändring än att valen till utrikesutskottet även skulle gälla såsom val till nämnden.

Den förberedande utredningen.

Den sakkunnige, som tillkallats att verkställa förberedande utredning i enlighet med riksdagens hemställan, har till behandling upptagit frågan om ändrade bestämmelser angående regeringsmeddelanden till riksdagen. Han har i detta avseende framlagt förslag till ändrad lydelse av § 56 riksdagsordningen. Enligt detta lagrum skall det, om Konungen prövar lämpligt att i fråga, som angår rikets förhållande till främmande makt, eller i annat ärende av större allmänt intresse meddelande muntligen göres till riksdagen, tillkomma statsrådsledamot, som Konungen därtill förordnar, att i vardera kammaren framföra meddelandet. Det stadgas tillika, att det ej skall vara ledamot i kammaren förmenat att yttra sig över vad sålunda meddelats. Utredningsmannen har ifrågasatt, att meddelande enligt lagrummet skulle framföras vid gemensamt sammanträde med kamrarna. Överläggning angående vad sålunda meddelats skulle dock kunna äga rum endast i vardera kammaren för sig. Det skulle vidare vara kammaren obetaget att besluta det uttalande, vartill det framförda meddelandet kunde föranleda; dock att väckt fråga därom ej finge avgöras förrän vid ett nästföljande sammanträde. Beträffande det i kamrarnas ordningsstadgor 14 § upptagna förbudet mot protokollföring vid sådant sammanträde enligt § 56 riksdagsordningen, som hålles inom lyckta dörrar, har utredningsmannen anfört, att det knappast funnes någon anledning att bibehålla förbudet. Betyggande skydd mot offentliggörande av sådant protokoll funnes genom bestämmelsen i 2 § första stycket lagen den 28 maj 1937 om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar, som förutsatte att protokoll fördes vid sammanträde inom lyckta dörrar enligt § 56 riksdagsordningen. Om förbudet i

14 § ordningsstadgorna upphävdes, skulle kamrarna erhålla möjlighet att besluta förande av diskussionsprotokoll. Måhända borde emellertid protokollföring uttryckligen föreskrivas. Bestämmelse därom kunde i så fall lämpligen införas i 14 § ordningsstadgorna. Att belasta grundlagen därmed syntes knappast motiverat. Utredningsmannen har vidare anslutit sig till ett uttalande av konstitutionsutskottet vid 1939 års lagtima riksdag (utlåtande nr 14), enligt vilket statsråd, som framför ett meddelande jämlikt § 56 riksdagsordningen, kan få åtföljas av departementstjänsteman eller annan sakkunnig ehuru sammanträdet hålles inom lyckta dörrar. Ifall en uttrycklig bestämmelse därom ansåges önskvärd, syntes den lämpligen kunna intagas i ordningsstadgorna. Beträffande möjligheten att lämna regeringsmeddelande i annan ordning än § 56 riksdagsordningen angiver har utredningsmannen hänvisat till det vid flera tillfällen begagnade förfarings sätt enligt vilket statsråd, efter överenskommelse med talmannen, vid vanligt plenum ehuru utan samband med annan fråga erhållit ordet för lämnande av meddelande, vilket plägat åtföljas av yttranden av kamrarnas ledamöter.

Utredningsmannen har vidare upptagit vissa frågor angående **u t r i k e s u t s k o t t e t**.

Enligt § 37 riksdagsordningen skall utrikesutskottet meddela utlåtanden och avgiva förslag i anledning av dit hänvisade frågor, som angå rikets förhållande till främmande makter och ej tillhöra annat utskotts behandling. Utredningsmannen har undersökt i vad mån frågor av internationell art i enlighet med detta stadgande behandlats av annat utskott, därvid främst bevillningsutskottet och lagutskotten kommit i fråga. Enligt utredningsmannen visar den verkställda undersökningen icke, att nuvarande ordning för fördelning av ärendena mellan utskotten varit behäftad med olägenheter. Något hinder syntes enligt hans mening icke ha förelegat att till utrikesutskottet hänskjuta alla frågor, beträffande vilka det befunnits önskvärdt att de lades under dess behandling.

Enligt § 37 riksdagsordningen må ministern för utrikes ärendena själv eller genom ämbets- eller tjänsteman meddela utskottet muntliga eller skriftliga upplysningar. Utredningsmannen har föreslagit, att denna regel utsträcker till att avse jämväl statsministern samt annat statsråd som särskilt anmodas.

I fråga om **u t r i k e s n ä m n d e n** har utredningsmannen föreslagit upphävande av den bestämmelse i § 50 riksdagsordningen, enligt vilken suppleant ej må övervara nämndens sammanträden i andra fall än då han tjänstgör. Såsom en följd härav har jämväl föreslagits, att den i § 54 regeringsformen stadgade varsamhets- och tystnadsplikten för nämndens ledamöter utsträcker till suppleanterna. Utredningsmannen har vidare framlagt förslag om att i § 50 riksdagsordningen måtte föreskrivas att ledamots yttrande skall protokollföras där den som leder förhandlingarna så beslutat eller ledamoten själv påyrkat det.

Angående detaljerna i utredningen och den närmare motiveringen hänvisas till utredningsmannens promemoria, vilken såsom bilaga (*Bil. A*) torde få åtfölja statsrådsprotokollet.

Departementschefen.

Det är otvivelaktigt av stor betydelse, att regering och riksdag samråda i utrikespolitiska frågor. För att utröna, vilka åtgärder som lämpligen kunna vidtagas för att främja ett sådant samarbete, har i enlighet med riksdagens hemställan en förberedande utredning blivit verkställd inom utrikesdepartementet. Jag ämnar i det följande till behandling upptaga de ämnen, beträffande vilka utredningsmannen funnit anledning ifrågasätta ändring av gällande bestämmelser.

Utredningsmannen har främst upptagit frågan om ändrade föreskrifter angående regeringsmeddelanden till riksdagen i utrikespolitiska frågor. Uppenbarligen är det angeläget, att riksdagen hålles underrättad om vårt lands utrikespolitiska läge och om regeringens uppfattning i de utrikespolitiska frågorna. Det synes icke tillräckligt för detta ändamål, att utrikesministern i enlighet med § 54 regeringsformen i början av varje riksdag och sedermera så ofta omständigheterna det föranleda lämna utrikesnämnden en framställning av de allmänna utrikespolitiska förhållanden som kunna erhålla betydelse för riket. Det är önskvärt, att riksdagen i sin helhet erhåller upplysningar om det utrikespolitiska läget och regeringens utrikespolitik.

En form för regeringsmeddelanden till kamrarna i utrikespolitiska och andra frågor anvisas i § 56 riksdagsordningen. Enligt nämnda lagrum skall det, där Konungen prövar lämpligt att i fråga som angår rikets förhållande till främmande makt eller i annat ärende av större allmänt intresse meddelande muntligen göres till riksdagen, tillkomma statsrådsledamot som Konungen därtill förordnar att i vardera kammaren framföra meddelandet. Detta stadgande har emellertid, såsom utredningsmannen framhållit, tillämpats endast ett mindre antal gånger. En orsak härtill har uppgivits vara, att det i lagrummet stadgade förfarandet skulle vara alltför omständligt då det innebure att samma meddelande måste lämnas i vardera kammaren för sig. Att meddelande måste upprepas — eller samtidigt lämnas av annan statsrådsledamot — har ock ansetts medföra att det ej kunnat givas i den friare form som eljest varit möjlig. Såsom en utväg att undanröja dessa olägenheter har av, bland andra, utredningsmannen ifrågasatts att det skulle föreskrivas, att meddelande skall lämnas vid gemensamt sammanträde med båda kamrarna. Överläggning med anledning av meddelande skulle dock få äga rum endast vid sammanträde med vardera kammaren för sig. I syfte att kamrarna måtte erhålla tillfälle att uttala sin mening i det ifrågavarande ämnet har utredningsmannen vidare föreslagit, att de skulle äga besluta uttalande med anledning av meddelande, för att undvika förhastade beslut dock först vid ett senare sammanträde.

När det gäller att bedöma huruvida förändringar beträffande förfarandet enligt § 56 riksdagsordningen äro ägnade att främja samråd mellan regering och riksdag i utrikespolitiska frågor, bör emellertid beaktas, att sådan sam-

verkan i ej ringa utsträckning kommer till stånd på andra vägar än den i nämnda lagrum anvisade. Vad särskilt angår regeringsmeddelanden är att märka, att regeringen, såsom framgår av utredningen, är oförhindrad att, om den så finner lämpligt, lämna fristående sådana meddelanden utan att använda den i lagrummet föreskrivna formen. Det har sålunda, icke minst på senaste tid, förekommit att ledamot av statsrådet efter anmälan hos kamrarnas talmän, utan samband med något riksdagsärende, vid plenum med vardera kammaren lämnat meddelande i fråga som rört utrikespolitiken. I omedelbar anslutning till dessa meddelanden ha förekommit yttranden av kammarledamöter. Vid vissa tillfällen ha yttrandena haft karaktären av instämmanden, avsedda att åstadkomma en samlad meningyttring av riksdagen. Upplysningar rörande utrikespolitiska angelägenheter ha dessutom i viss omfattning från regeringshåll lämnats i andra sammanhang, såsom genom interpellationssvar och genom inlägg i kammardebatter, bland annat i remissdebatten. En genomgång av kamrarnas protokoll för de senaste åren visar, att utrikespolitiska frågor vid ett flertal tillfällen varit föremål för debatt (se *Bil. B*).

Det anförda giver vid handen, att vittgående möjligheter finnas såväl för regeringen att framlägga utrikespolitiska frågor inför riksdagen som ock för riksdagen att upptaga sådana frågor till debatt. I betraktande härav synes det icke sannolikt, att de ifrågasatta ändringarna i förfarandet enligt § 56 riksdagsordningen skulle bidra till närmare samarbete mellan regering och riksdag i hithörande frågor. Det bör ock beaktas, att förslaget att kamrarna skulle äga besluta uttalanden med anledning av regeringsmeddelande enligt lagrummet skulle innebära att i viss utsträckning ett dagordningsinstitut bleve infört. Såsom konstitutionsutskottet anförde i det utlåtande till förra årets lagtima riksdag varigenom utskottet föreslog utredning i ärendet, torde emellertid frågan om införande av ett sådant institut böra övervägas i ett större sammanhang än det nu förevarande.

På grund av vad nu anförts synes det mig icke förefinnas tillräckliga skäl för att framlägga förslag till ändring av § 56 riksdagsordningen. De möjligheter, som finnas redan enligt gällande bestämmelser, torde vara tillfyllest för att riksdagen, så ofta ett behov därav föreligger, skall kunna erhålla en framställning av de omständigheter som äro av betydelse för vårt lands utrikespolitik. Under nuvarande förhållanden synes det naturligt, att regeringen i vidsträckt omfattning begagnar dessa möjligheter att söka samråd med riksdagen i hithörande frågor. Beroende på omständigheterna kan det därvid i vissa fall vara ändamålsenligt att begagna det i § 56 riksdagsordningen anvisade förfaringssättet men i andra fall lämpligare att använda det mera formlösa tillvägagångssätt som enligt vad nyss berörts vid skilda tillfällen anlåtats utan stöd av uttrycklig föreskrift.

Beträffande den av utredningsmannen berörda frågan om protokollföreläsning vid sammanträde inom lyckta dörrar för mottagande av meddelande enligt § 56 riksdagsordningen synes det, såsom utredningsmannen anförde,

böra ankomma på kamrarna att, om de så finna lämpligt, genom ändring i sina ordningsstadgor besluta härom. Jag saknar därför anledning att här närmare ingå på denna fråga.

Med avseende å *u t r i k e s u t s k o t t e t* har utredningsmannen föreslagit sådan ändring i § 37 riksdagsordningen, att ej blott såsom nu utrikesministern utan även statsministern och, efter anmodan, jämväl annan statsrådsledamot skall äga själv eller genom ämbets- eller tjänsteman meddela utskottet muntliga eller skriftliga upplysningar. Vid inrättandet av utrikesutskottet anförde konstitutionsutskottet såsom skäl, varför utrikesministern borde erhålla rätt att infinna sig vid sammanträde med utrikesutskottet, huvudsakligen att de frågor som skulle ankomma på detta utskott kunde vara av den natur att fullständiga upplysningar icke alltid lämpligen borde meddelas skriftligen eller genom ämbets- eller tjänsteman utan endast personligen av den statsrådsledamot som närmast bure ansvaret för landets utrikespolitik (utlåtande nr 36 till 1936 års riksdag). Med hänsyn till utrikesutskottets särställning kunde en dylik lösning enligt utskottets mening icke på något sätt verka prejudicerande på frågan om statsrådets tillträde till utskott, allra minst då utrikesutskottet skulle bestå av samma ledamöter som utrikesnämnden där utrikesministern oftast vore föredragande. De skäl, som sålunda anförts för att utrikesministern borde äga tillträde till utrikesutskottet, ha emellertid i väsentlig mån tillämpning även beträffande statsministern; vad särskilt angår den omständigheten att utrikesutskottet och utrikesnämnden ha samma ledamöter, är att märka, att statsministern, såvida ej Konungen är närvarande, har att föra ordet i utrikesnämnden. Men då frågor som förekomma till behandling i utrikesutskottet kunna ankomma även på annan ledamot av statsrådet, t. ex. försvarsministern, handelsministern eller folkhushållningsministern, synes det lämpligt att även denne statsrådsledamot äger möjlighet att personligen meddela utskottet erforderliga upplysningar. Beträffande utrikesnämnden förefinnes dylik möjlighet i det att jämväl annan statsrådsledamot än stats- och utrikesministrarna äger infinna sig där, låt vara endast efter kallelse av Konungen. Jag förordar därför sådan ändring i § 37 riksdagsordningen, att statsministern erhåller samma befogenhet som utrikesministern att lämna upplysningar i utrikesutskottet samt att jämväl annan ledamot av statsrådet erhåller sådan befogenhet, där ärendets beskaffenhet därtill föranleder.

I fråga om *u t r i k e s n ä m n d e n* har utredningsmannen föreslagit, att genom ändring i § 50 riksdagsordningen suppleanterna erhålla rätt att närvara vid nämndens sammanträden. Ett skäl härför utgör den omständigheten att suppleant numera, i motsats till vad fallet var vid tiden för nämndens inrättande, har att tjänstgöra ej blott då ledighet inträffat i nämnden utan redan då ledamot fått förfall. Det synes med hänsyn härtill önskvärt, att suppleanterna sättas i tillfälle att fortlöpande följa nämndens arbete. Ett annat skäl för att upphäva förbudet mot suppleanters närvaro i nämnden utgör tillkomsten av utrikesutskottet, vilket har samma suppleanter som nämnden. Suppleanterna äga nämligen närvara vid utskottets sammanträ-

den. De betänkligheter, som tidigare hysts mot att öka antalet närvarande vid nämndens sammanträden, synas i betraktande av de anförda omständigheterna väga mindre tungt än förr. Jag ansluter mig därför i sak till utredningsmannens förslag i denna del. För att suppleanternas rätt att närvara måtte komma till uttryck föreslår jag emellertid i motsats till utredningsmannen, att en uttrycklig bestämmelse därom upptages i riksdagsordningen, § 50 andra stycket, varvid avfattningen av detta lagrum även i övrigt torde böra undergå någon jämkning. Då suppleanterna erhålla tillträde till nämnden, torde bestämmelserna i § 54 regeringsformen om varsamhets- och tystnadsplikt för nämndens ledamöter böra gälla även suppleanterna. För att giva uttryck åt detta torde det liksom beträffande utrikesutskottet och konstitutionsutskottet vara tillräckligt med en föreskrift att suppleant i likhet med ledamot skall avgiva försäkran om iakttagande av tystnadsplikt. Av redaktionella skäl bör stadgandet om sådan försäkran lämpligen överföras till § 50 riksdagsordningen. För att bestämmelsen om rätt för suppleanterna att närvara vid nämndens sammanträden ej skall förfela sitt syfte, torde det vidare böra tillerkännas dem rätt till ersättning för inställelse vid sammanträdena. Stadgande härom synes emellertid icke böra meddelas i grundlag. Beträffande ersättning åt nämndens ledamöter har innevarande års riksdag nämligen såsom vilande antagit ett av konstitutionsutskottet framställt förslag, enligt vilket bestämmelsen i § 50 riksdagsordningen om ersättning åt ledamöterna skall uteslutas ur grundlag och överföras till en av Konung och riksdag samfällt beslutad stadga (konstitutionsutskottets memorial nr 13).

Utredningsmannen har vidare föreslagit, att i § 50 riksdagsordningen göres ett tillägg av innehåll att vad ledamot av utrikesnämnden yttrat vid sammanträde med nämnden skall protokollföras där ledaren för förhandlingarna så beslutat eller ledamoten framställt yrkande därom. Ett sådant stadgande ifrågasattes redan i det kommittébetänkande, som ligger till grund för bestämmelserna om utrikesnämnden, men kommittén avstod, i förlitande på att sakens natur skulle leda till att protokollföring anordnades enligt dessa riktlinjer, från att föreslå någon bestämmelse angående protokollföring. I saknad av föreskrifter har vid nämndens sammanträden följts den praxis, att sekreteraren fört ett kortfattat protokoll. Detta har icke pläгат underställas nämnden eller dess ledamöter för justering men i stället försetts med påskrift av statsministern och utrikesministern. Det har yppats olika åsikter i frågan, huruvida det vore lämpligt att reglera protokollföringen genom uttryckliga föreskrifter. Enligt min mening har det ur de synpunkter regeringen har att företräda hittills icke framträtt något behov av föreskrifter angående protokollering. Skulle emellertid en reglering befinnas lämpligt, torde den i allt fall ej behöva ske genom bestämmelse i grundlag. Det torde vara tillräckligt, att Kungl. Maj:t meddelar föreskrifter i ämnet.»

Föredraganden hemställer, att i enlighet med nu angivna grunder upprättade *förslag till ändrad lydelse av § 54 regeringsformen samt av §§ 37 och 50*

riksdagsordningen måtte föreläggas riksdagen till prövning i grundlagsenlig ordning.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen, att till riksdagen skall avlätas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Tage Evers.

Bilaga A.

Till Hans Excellens Herr Ministern för utrikes ärendena.

Vid anmälan i statsrådet den 1 december 1939 av skrivelse från riksdagen samma år med hemställan om utredning rörande vissa grundlägsändringar beträffande samarbetet mellan regering och riksdag på det utrikespolitiska området anförde ministern för utrikes ärendena, efter gemensam beredning med chefen för justitiedepartementet, till protokollet följande:

»Riksdagen har i skrivelse till Konungen den 3 juni 1939 (nr 342) hemställt om utredning samt förslag till nästa års riksdag om sådana ändringar i § 56 riksdagsordningen och därmed nära sammanhängande föreskrifter, som kunna vara ägnade att befrämja samråd mellan regering och riksdag i utrikespolitiska frågor. Denna riksdagsskrivelse anmäles nu på min föredragning för verkställande av erforderlig förberedande utredning. Därest denna skulle föranleda förslags framläggande för riksdagen, lärer ärendet ånyo böra för Eders Kungl. Maj:t anmälas av chefen för justitiedepartementet.

Utredningen torde få anförtros åt en sakkunnig, för vars tillkallande jag begär erforderligt bemyndigande. Till ledning för den sakkunniges arbete torde här, utöver hänvisning till konstitutionsutskottets utlåtande i ärendet, allenast böra anföras ett antal spørsmål, som böra komma under omprövning. Utan att den sakkunnige därmed skall vara förhindrad pröva ytterligare frågor, som i av riksdagen angivna sammanhang må kunna uppstå, vill jag omnämna följande:

gemensamt sammanträde eller skilda sammanträden, då riksdagens kamrar mottaga meddelande enligt § 56 riksdagsordningen;

protokollsföring av yttranden vid dylikt sammanträde;

fråga om uttalande må kunna göras av riksdagens kamrar efter dylik överläggning och om formerna härför, däri inbegripet spørgsmålet om utskottsbehandling;

fråga om hinder i grundlagen föreligger för att meddelande, som må åtföljas av yttranden, av regeringsledamot må kunna lämnas efter anmälan hos kamrarnas talmän och, därest sådant hinder må föreligga, prövning av de för angivna ordnings genomförande erforderliga bestämmelser;

utvidgande av utrikesutskottets arbetsuppgifter till även andra internationella överenskommelser än dem, som nu dit hänskjutas;

närvaro i utrikesutskottet av jämväl annan regeringsledamot än ministern för utrikes ärendena;

ändring av suppleanternas i utrikesnämnden ställning;

protokollsföring i utrikesnämnden.

Direktiv för den sakkunnige rörande de olika spørgmålen anser jag lämpligen icke böra givas.»

Sedan undertecknad tillkallats för att inom utrikesdepartementet verkställa den erforderliga förberedande utredningen rörande sådana ändringar i § 56 riksdagsordningen och därmed nära sammanhängande föreskrifter, som kunna vara ägnade att befrämja samråd mellan regering och riksdag i utrikes-

politiska frågor, får jag härmed vördsamt överlämna promemoria med utredning i här åsyftade spörsmål jämte förslag till vissa ifrågasatta grundlagsändringar.

Uppsala den 14 februari 1940.

Axel Brusewitz.

P r o m e m o r i a

med utredning och förslag till grundlagsändringar ägnade att främja samråd mellan regering och riksdag i utrikespolitiska frågor.

Tidigare reformer och utredningar.

Genom grundlagsbestämmelser, antagna vid 1921 års riksdag, tillerkändes riksdagen i flere avseenden vidgade befogenheter i fråga om utrikespolitiken. Dessa bestämmelser återfinnas, i allt väsentligt oförändrade, huvudsakligen i RF § 12 (rätten över traktater), RF § 54 och RO § 50 (utrikesnämnden) samt RO § 56 (regeringsmeddelanden till riksdagen). 1921 års reform har sedermera vid upprepade tillfällen i riksdagen blivit föremål för en delvis skarp och också inte alltid lika välbefogad kritik. Kritiken har framför allt gått ut på att det önskemål nämnda reform avsåg att främja, nämligen ett närmare samarbete mellan regering och riksdag på det utrikespolitiska området, icke eller i varje fall icke på ett tillfredsställande sätt realiserats. Och för främjande av detta önskemål ha en mängd förslag om rättelser och tillägg till grundlagen framförts.

Vid 1924 års riksdag föranledde ett antal dylika motionsvis framställda förslag på tillstyrkande av konstitutionsutskottet tvenne utredningsskrivelser från riksdagen (nr 153 och 154). En förberedande utredning kom också till stånd. Det finns ingen anledning att gå tillbaka till denna utredning (tryckt i Statsvetenskaplig tidskrift 1928, s. 58 ff), med undantag för ett par spörsmål som återupptagas i detta samband. Det må här endast erinras att den allmänna synpunkt, som låg till grund för ifrågavarande utredning, alltjämt har giltighet. Vid ifrågasatt ändring av hithörande grundlagsbestämmelser finns anledning kanske mer än annars att i varje särskilt fall noga överväga, huruvida missförhållanden, som man vill avlägsna, verkligen ha sin grund i de gällande bestämmelserna eller om de till äventyrs bero på en olämplig praxis, som uppstått oberoende av bestämmelserna eller av dessa i varje fall icke nödvändiggjorts. Den av riksdagen 1924 begärda utredningen ledde endast till framläggande av grundlagsändringsförslag på en punkt genom kungl. prop. nr 115 vid 1928 års riksdag. I propositionen framhölls att på övriga punkter möjlighet förefunnnes att genomföra en förändrad praxis, där en sådan ansåges önskvärd, utan att grundlagsändringar behövde tillgripas. Den föreslagna grundlagsändringen förkastades 1928 av riksdagen, men blev sedermera åter framförd genom motion och 1933 av riksdagen antagen. Rätt medgavs därigenom suppleanterna i utrikesnämnden att i vanlig ordning vid förfall för ordinarie ledamot tjänstgöra i nämnden.

En mera omfattande och betydelsefull reform genomfördes 1937, då det nuvarande utrikesutskottet inrättades. Därigenom gavs åt beredningen i riks-

dagen av de inom denna behandlade utrikesfrågorna en bättre organisation; genom utrikesministrernas rätt att närvara i utskottet befrämjades också i viss mån kontakten mellan regering och riksdag i dessa frågor. Vidare blev reformen genom den gemensamhet, som infördes i fråga om ledamotsuppsättning mellan utrikesutskottet och utrikesnämnden, av viss betydelse för den senares ställning.

Kritiken över bristande kontakt mellan statsmakterna i utrikesfrågor har emellertid fortsatt och nya reformyrkanden ha framställts. Riksdagens skrivelse om utredning föregående år är i viss mån att se mot denna bakgrund. Den föranleddes närmast av två motioner i första kammaren, nr 16 av herr Undén och nr 194 av herr Lindhagen, av vilka särskilt den förstnämnda ligger till grund för det av konstitutionsutskottet avgivna utlåtande (nr 14), vari det tillstyrkte utredningen. I anslutning till denna motion framhålles såsom särskilt förtjänta av övervägande en del spörsmål rörande den ordning för regeringsmeddelanden till riksdagen, som föreskrives i RO § 56. Utskottet har ej ansett sig böra uppdraga några närmare riktlinjer för utredningen eller begränsa den till nämnda grundlagsstadgande utan förutsätter att den kommer att omfatta jämväl ändringar av därmed nära sammanhängande föreskrifter, som kunna vara ägnade att befrämja samråd mellan regering och riksdag. I sitt anförande till statsrådsprotokollet påpekar ministern för utrikes ärendena, utan att för sin del föreskriva några bestämda direktiv, till ledning för utredningen därjämte vissa grundlagsändringar, avseende RO §§ 37 och 50.

Det är sålunda åtskilliga frågor beträffande medlen att underlätta det utrikespolitiska samarbetet mellan regering och riksdag, som i det följande skola upptagas till prövning. De kunna efter innehållet lämpligen fördelas i tre grupper, rörande dels regeringsmeddelanden till riksdagen, dels utrikesutskottet och dels slutligen utrikesnämnden. En utförlig utredning har ej ansetts påkallad, utan har det ansetts tillräckligt att med beaktande av de viktigaste synpunkterna ge en mera kortfattad, i promemorieform hållen framställning av de här upptagna frågorna.

Regeringsmeddelanden till riksdagen (RO § 56).

RO § 56, som öppnar möjlighet för regeringen att i utrikesärenden eller i andra ärenden av större allmänt intresse göra muntliga meddelanden till riksdagen, är den av grundlagens bestämmelser, som (jämte RF § 12) i synnerhet avser förmedla ett *direkt* samarbete mellan regering och riksdag i utrikespolitiska frågor. I praxis har denna bestämmelse dock icke erhållit den betydelse, som man från början väntat. Den har inalles tillämpats endast sex gånger: 1921, 1924, 1931, 1932 (vid två tillfällen) och 1939. Regeringsmeddelandena kunna med säkerhet antas alla gångerna ha gällt frågor av utrikespolitisk natur, och kamrarnas sammanträden ha därvid alltid hållits inom lyckta dörrar. De reformförslag, som avse RO § 56, röra företrädesvis formerna för här ifrågasvarande kammarsammanträden och de i olika avseenden restriktiva föreskrifter som gälla för dessa. Följande frågor komma härvid under övervägande:

1. Gemensamma sammanträden med kamrarna vid regeringsmeddelanden.
2. Uttalanden av kamrarna i anledning av regeringsmeddelanden.
3. Protokollföring vid kammarsammanträde inom lyckta dörrar.
4. Departementstjänstemans eller annan sakkunnigs närvaro vid sådant (hemligt) sammanträde för att tillhandagå med upplysningar.
5. Möjlighet för regeringsledamot att endast efter anmälan hos kamrarnas talmän lämna meddelande, som må åtföljas av uttalanden.

1. *Gemensamma sammanträden med kamrarna vid regeringsmeddelanden.*

Då RO § 56 stadgar att regeringsmeddelanden skola framföras i vardera kammaren, har grundlagstiftaren därmed uttryckligen velat fastslå att sådana gemensamma sammanträden mellan kamrarna, som förekommo under världskriget, skulle vara uteslutna. Dessa sammanträden hade en privat karaktär och voro helt framvuxna i praxis. Att bibehålla dem oförändrade befanns icke motiverat, stridande som de ansågos vara mot de för den svenska riksdagen i övrigt gällande sammanträdesformerna.

På grund av erfarenheter, som hämtats av sedermera tillämpad praxis, har tanken uppstått att en återgång till gemensamma sammanträden skulle kunna medföra vissa fördelar. Som en väsentlig orsak till att den möjlighet till kommunikation mellan regering och riksdag, som § 56 erbjuder, så sällan användes framhålles i den av herr Undén väckta motionen den anvisade formens otymplighet och omständlighet. Motionären ifrågasätter därför om ej ett återinförande av de samfälliga sammanträdena skulle vara en praktisk åtgärd, ägnad att öka frekvensen av regeringsmeddelanden till riksdagen. »Den regeringsledamot, till vars departement frågan hör, skulle då kunna personligen och i friare form framföra meddelandet samtidigt i bägge kamrarna, medan för närvarande en skriftlig redogörelse skall utarbetas och uppläsas i vardera kammaren.» Regel är att sådan redogörelse lämnas av samma statsrådsledamot, vanligen utrikesministern i båda kamrarna, med början än i första, än i andra kammaren. Endast en gång (1924) har förekommit att uppdraget att framföra meddelandet fördelats mellan två statsrådsledamöter (utrikesministern i andra och handelsministern i första kammaren). Det vanliga är att kammarsammanträdena, som hållas samma dag, utsättas till tider, så åtskilda från varandra, att det tidigare sammanträdet helt hunnit avslutas innan det senare börjar. Vid ett par tillfällen torde dock överläggningarna delvis ha varit samtidiga.

Det torde ej kunna förnekas att det nu använda förfarings sättet är förenat med vissa olägenheter. Om dessa äro av den räckvidd att de motivera en grundlagsändring kan dock synas något diskutabelt. Mot införandet av gemensamma sammanträden kan nu liksom tidigare i allmänhet invändas att en sådan anordning skulle innebära en konstitutionell nyhet — ett slags plenum plenorum för möten mellan regering och riksdag av extra ordinärt slag — som sticker av från representationens arbetsformer i övrigt. Denna invändning betyder dock icke så mycket, om det verkligen kan väntas att en förenkling av proceduren vid regeringsmeddelandenas framförande skulle öka frekvensen av sådana meddelanden till riksdagen. Att så skulle komma att ske är möjligt om också icke alldeles säkert. Orsakerna till den bristande livligheten i kommunikationer mellan regering och riksdag äro icke enbart, och knappast i främsta rummet, att söka i olämpliga sammanträdesformer, även om dessa betytt en del.

Vid vägande av skäl och motskäl stannar man i viss tvekan om värdet av den ifrågasatta grundlagsändringen. Skulle en sådan anses böra komma till stånd, torde den böra gå ut därpå att det gemensamma sammanträdet endast avses för själva framförandet av regeringsmeddelande av vederbörande statsrådsledamot. Att även göra de efterföljande överläggningarna gemensamma synes varken nödvändigt eller önskvärt, utan böra de äga rum vid sammanträden som kamrarna hålla var för sig. Uttryckligt stadgande härom torde vara erforderligt. Rörande presidium vid gemensamt sammanträde äro möjligen särskilda föreskrifter behövliga, men nödvändigt är knappast att de intagas i grundlagen.

2. Uttalanden av kamrarna i anledning av regeringsmeddelanden.

Redan tidigare ha upprepade gånger förslag framkommit i riksdagen om stadgande av rätt för kamrarna att besluta resolutioner på grund av regeringsmeddelanden enligt RO § 56. Även i samband med mera generellt avfattade förslag om dagordningsrätt för den svenska riksdagen har § 56 beaktats. Nämnas må att frågan om införande av allmänt dagordningsinstitut 1935 var föremål för en ingående utredning, som gick i avstyrkande riktning.

Till stöd för en dagordningsrätt tillämpad särskilt för meddelanden enligt § 56 har framför allt anförts behovet för kamrarna att besluta uttalanden i utrikespolitiska frågor. Det kan erinras att ett sådant behov förut vid skilda tillfällen gjort sig gällande i mer eller mindre kritiska situationer, t. ex. 1908 (Ålandsfrågan), 1916 (åter Ålandsfrågan), 1917 (det allmänna utrikespolitiska läget), 1926 (rådsfrågan i Genève) och 1936 (Abessinienfrågan). Man använde sig vid dessa tillfällen av olika utvägar på sidan om grundlagen för åstadkommande av samlade opinionsyttringar: uttalanden i kamrarna av partiernas ledare med eller utan åtföljande massinstämmanden av kammarledamöterna. Det var vid dessa tillfällen fråga om demonstrationer, varigenom kamrarna enhälligt eller en majoritet i dessa uttalade sitt stöd åt regeringens utrikespolitik. Det är ingalunda otänkbart att dylika uttalanden även framdeles i vissa fall kunna befinnas önskvärda, och utan tvivel skulle då dagordningsresolutioner te sig som en enklare, mera lättframkomlig och kanske även mera effektiv metod än de mera omständliga utvägar man förut betjänat sig av. Det kan antagas att det både förr och senare känts som en brist att riksdagen saknat tillgång till det brukbara medel till meningsyttringar som dagordningen erbjuder.

Om det alltså ligger något tilltalande i att större möjlighet beredes riksdagen att ge uttryck åt sin mening i här åsyftade fall, kunna även mot denna tanke vissa invändningar göras. Dess förverkligande skulle betyda att ett partiellt dagordningsinstitut infördes, avsett endast för frågor — väsentligen utrikespolitiska men eventuellt även andra — som på Kungl. Maj:ts initiativ enligt § 56 framlades för riksdagen. Däremot skulle institutets användning såsom hittills alltjämt vara utesluten i samband med behandlingen av interpellationer och andra ärenden. Konstitutionsutskottet 1939 framhåller att om frågan om ett dagordningsförfarande skall tagas under förnyat övervägande detta bör ske i ett större sammanhang och avstyrker, under hänvisning till 1935 års utredning, en partiell lösning tydligen av farhåga för den prejudicerande verkan en sådan skulle kunna få för framtiden. I denna farhåga torde dock ligga en överdrift i betraktande av den speciella, ytterst begränsade användning, som skulle tillkomma ett dagordningsinstitut inskrivet i § 56.

I tidigare förslag om dagordningsinstitut har den tanken stundom framförts att en grundlagsändring i detta syfte borde förknippas med bestämmelser, som gäve garanti mot förhastad användning av institutet. I utländska författningar finner man olika slag av dylika garantibestämmelser. Det kan tänkas att för ändamålet viss tids uppskov föreskrives mellan framställande av förslag om dagordningsresolution och fattande av beslut därom. Det kan vidare tänkas att de framställda dagordningsförslagen före avgörandet skola hänvisas till utskottsbehandling. Viss frist mellan förslag och beslut om dagordning torde under alla förhållanden vara välmotiverad, och föreskrift därom ingår i nedanstående förslag till grundlagsändring. Huruvida utskottsbehandling också skall anses behövlig synes tveksamt, då det gäller ett dagordningsinstitut så begränsat som det här ifrågasatta.

I så fall skulle grundlagsföreskrift även krävas rörande de utskott som skulle höras.

3. Protokollföring vid kammarsammanträde inom lyckta dörrar.

Kammarsammanträde av det slag, som omnämnes i RO § 56 kan antingen vara offentligt eller hållas inom lyckta dörrar. Om sekretess skall iakttagas bestämmes av konungen (enligt § 56) eller vederbörande kammare (kamrarnas ordningsstadgor § 22). Skulle dagordningsrätt införas, ligger det i sakens natur att den företrädesvis skulle tagas i bruk vid offentligt sammanträde. Som ovan nämnts ha hittills hållna sammanträden samtliga varit hemliga efter bestämmande av konungen.

Vid dessa sammanträden ha inga protokoll förts över överläggningarna, en praxis som först infördes genom beslut av kamrarna och sedermera (1933) uttryckligen föreskrivits i Ost § 14. Det kan vara tvivel underkastat om denna praxis står i överensstämmelse med RO § 52, som i allmänhet förutsätter protokolls förande vid sammanträden och stadgar förbud mot yttranden utom detta. Det har emellertid ansetts att de hemliga sammanträdena enligt § 56 ha en speciell karaktär, som skiljer dem från ordinära sammanträden, varför de vanliga reglerna för dessa senare ej gälla för de förra. Ett visst stöd för denna åsikt kan hämtas av den bestämmelse i § 56 varigenom det ansetts nödvändigt supplerat det allmänna stadgandet i § 52 om yttranderätt för kamrarnas ledamöter med särskild föreskrift om sådan yttranderätt vid sammanträde för regeringsmeddelande. Då nu protokollföring icke särskilt omnämnes i § 56, synes man härav ha dragit slutsatsen att sådan icke heller behövde eller borde förekomma och till och med inskrivit förbud däremot i Ost. Frågan om grundlagsenligheten härav skall icke närmare diskuteras. Det må vara nog att konstatera att det å andra sidan är tydligt att i grundlagen intet hinder möter mot här ifrågavarande protokollföring. Om kamrarna kunna anses äga frihet att förbjuda den, äga de också frihet att påbjuda den genom ändring av Ost.

Någon anledning att bibehålla protokollsförbudet finnes knappast. Såsom i herr Undéns motion påpekats vore det av stort intresse att erhålla stenografiskt diskussionsprotokoll även över förhandlingarna vid hemligt sammanträde. Ur historisk synpunkt vore dylikt protokoll av värde, men det kan tänkas få viss betydelse även för själva förhandlingarna. Det förtjänar erinras att 1937 års lag om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar, som förutsätter att protokoll föres vid sammanträde inom lyckta dörrar enligt § 56, ger betryggande skydd mot offentliggörande av sådant protokoll. För att få protokollföring vid hemligt sammanträde till stånd kunna olika utvägar tänkas. Enklaste utvägen vore måhända endast ett upphävande av nu gällande förbud i Ost § 14, varigenom möjlighet föreläge för kamrarna att med ändring av hittills följd praxis besluta förande av diskussionsprotokoll. Vill man ha säkerhet för att detta syfte uppnås, kräves kanske dock ett uttryckligt stadgande härom, vilket i så fall lämpligen kunde införas i Ost § 14. Att belasta grundlagen därmed synes knappast motiverat.

4. Departementstjänstemans eller annan sakkunnigs närvaro vid kammarsammanträden inom lyckta dörrar.

I praxis ha vid hemligt sammanträde både kanslipersonal och stenografer varit avlägsnade. Av riksdagstjänstemännen ha endast sekreterarna varit närvarande i kamrarna. Närvaro av vissa statstjänstemän, såsom vid offent-

liga kammarsammanträden är brukligt, synes i allmänhet icke ha förekommit, och om tillåtligheten härav har rätt tvekan.

Önskvärdheten att statsrådsledamot, som framför meddelande till kammarna, även vid hemligt sammanträde må kunna åtföljas av departements-tjänsteman eller annan sakkunnig för att därigenom ha lättare tillgång till erforderliga upplysningar synes uppenbar. Lösningen av denna fråga erbjuder dess bättre inga svårigheter. Konstitutionsutskottet förklarar i anslutning till vad även påpekas i herr Undéns motion att enligt dess mening hinder icke föreligger för att departementstjänsteman eller annan tillkallas vid sammanträde inom lyckta dörrar. Det åsyftade arrangemanget torde sålunda kunna uppnås utan annan åtgärd än en omläggning av praxis. Eventuell föreskrift därom synes lämpligast ha sin plats i ÖSt.

5. *Möjlighet för regeringsledamot att endast efter anmälan hos kamrarnas talmän lämna meddelande, som må åtföljas av yttranden.*

Då RO § 56 antogs, var motivet först och främst att man önskade legalisera en lämplig form för sådana regeringsmeddelanden i utrikespolitiska frågor, som tidigare under världskriget på inofficiell väg lämnats riksdagen, för att därigenom underlätta fortsatt kommunikation mellan statsmakterna i dessa frågor. Beslut om meddelande fattas som bekant av konungen, varefter vederbörande statsrådsledamot avlämnar Kungl. Maj:ts skrivelse härom i kammarna. Talmännen utsätta sedan dag för meddelandets framförande. Den sålunda anvisade formen innebär en nyhet — framförandet av fristående meddelanden — varigenom regeringen grundlagsenligt beredes väg att träda i förbindelse med riksdagen på annat sätt än genom proposition eller genom uppträdande i samband med i riksdagen väckta och behandlade frågor.

Den frågan kan emellertid uppställas om icke statsrådsledamot äger möjlighet att oavsett § 56 i enklare form, endast efter anmälan hos kamrarnas talmän, framföra fristående meddelanden. Frågan torde böra besvaras jakande; i praxis har denna möjlighet sedan gammalt vid skilda tillfällen anlåtats. Några exempel därpå skola anföras. Att märka är att det här är fråga om meddelanden, som verkligen kunna kallas fristående och vilka alltså icke, såsom i vissa fall förekommit, framförts »utom ämnet» under debatt om annat ärende.

Strax före den Staaffska ministärens avgång 1914 gav statsministern i andra kammaren (11 febr.) en längre redogörelse för de mellan konungen och statsrådet förda förhandlingarna, varpå diskussion följde. Redogörelsen upplages under § 8 i protokollet, där det heter att talmannen härefter på begäran »gav ordet å hans exc. herr statsminister Staaff, som anförde» etc. Förut hade en del frågor om val, protokollsjustering m. m. avgjorts. En vecka senare (18 febr.) gav den nytillträdande statsministern Hammar-skjöld under liknande former ett meddelande i andra kammaren rörande regeringens program (§ 2 i protokollet), varpå också en längre diskussion följde. I första kammaren framfördes samtidigt samma meddelande av utrikesministern, som genast vid sammanträdet början erhöll ordet. Under rättelse om dessa meddelanden hade av statsministern föregående dag vid ett sammanträde med talmännen givits dessa, som föreslogo att meddelandena skulle göras i början av följande dags plena. Vid 1917 års riksdag lämnade utrikesminister Lindman i andra kammaren, efter det att en del gemensamma voteringar ägt rum, ett meddelande om de allmänna utrikespolitiska förhållandena (13 juni), vilket meddelande av honom senare på dagen upprepades i första kammaren, vid båda tillfällena med åtföljande ytt-

randen av ett antal kammarmedlemmar. Här torde man påträffa den närmaste förebilden till den ordning, som sedermera går igen i § 56. I alla de nämnda fallen voro givetvis kammarsammanträdena offentliga. Slutligen må erinras om de meddelanden angående den nya regeringens program, som strax i början av kamrarnas plena den 13 december 1939 lämnades av statsminister Hansson i andra kammaren och av statsrådet Bagge i första kammaren.

Som synes skilja sig de fristående meddelanden, som ovan omnämnts, formellt från meddelanden enligt § 56 därigenom att initiativet togs av enskild statsrådsledamot, ej av Kungl. Maj:t, och att meddelandet kommer till stånd endast efter överenskommelse med talmannen, ej på grund av kunglig skrivelse. Vidare framföras de under vanligt plenum, ehuru för sig utan samband med annan fråga, under det att meddelanden enligt § 56 i regel brukas lämnas vid ett utslutande för desamma utsatt plenum. Om behov verkligen föreligger att med undanskjutande av den i § 56 föreskrivna, en smula tungrodda ordningen särskilt beträffande utrikespolitiska meddelanden anlita en äldre, låt vara något smidigare praxis på sidan av grundlagen är en fråga varom det är svårt att uttala en bestämd mening. En annan sak är som nämnt att regeringen har en viss möjlighet att under föredraget överläggningsämne avge förklaring, som strängt taget ej har samband med detta. Denna möjlighet synes ibland även på senare tid ha tagits i bruk.

Utrikesutskottet.

Under de diskussioner i riksdagen, som föregingo utrikesutskottets inrättande, var det särskilt två spörsmål som tilldrogo sig uppmärksamhet. De rörde dels utskottets kompetensområde, dels statsrådsledamots (utrikesministerns) tillträde till utskottet. Huruvida någon ändring kan anses påkallad i de bestämmelser, som reglera utskottets ställning i omnämnda avseenden, skall i det följande beröras. Närmare bestämt gälla dessa frågor dels utvidgning av utskottets kompetensområde i fråga om behandlingen av överenskommelser med främmande makter, dels närvaro i utskottet av jämväl annan statsrådsledamot än ministern för utrikes ärendena.

1. *Utvidgning av utrikesutskottets kompetensområde i fråga om behandlingen av överenskommelser med främmande makter.*

Enligt RO § 37 mom. 1 skall utrikesutskottet »meddela utlåtanden och avge förslag i anledning av dit hänvisade frågor, som angå rikets förhållande till främmande makter och ej tillhöra annat utskotts behandling». Stadgandet är mycket allmänt avfattat, och det vållar en viss svårighet att närmare precisera området för den verksamhet som skall anses tillhöra utrikesutskottet. Icke alla utrikesfrågor gå till detta utskott, utan det förutsättes att vissa av dessa frågor förberedelsevis behandlas på annat håll. Utrikesfrågornas behandling är sålunda till viss grad splittrad mellan utrikesutskottet och andra utskott, och det kan vara ovisst var gränsen går mellan de konkurrerande utskottens verksamhetsområden. I själva verket finnes möjlighet inom grundlagens ram till viss variering av praxis, och för att vinna klarhet i kompetensfrågan har man därför skäl att se till hur denna praxis gestaltat sig. Nedan lämnas några uppgifter därom från de tre sista åren. Någon ledning torde därav kunna hämtas i frågan om behovet av en utvidgning av utrikesutskottets kompetens.

Det förtjänar emellertid framhållas att utrikesutskottets inrättande otvivelaktigt betydde större enhetlighet och koncentration i behandlingen av ut-

rikesfrågor inom riksdagen. Tidigare tillkom det konstitutionsutskottet att behandla frågor angående överenskommelser med främmande makter, som ej tillhörde annat utskotts behandling. En del motionsvis framförda utrikesfrågor (skrivelseförslag) av skilda slag hänvisades till tillfälligt utskott. I stort sett torde kunna sägas att den befattning med utrikesfrågor, som förut tillhörde konstitutionsutskottet och tillfälligt utskott, från och med 1937 koncentrerats hos utrikesutskottet. Däremot kvarstår, i förhöjd grad till och med, beträffande överenskommelser med främmande makt den obestämda fördelning mellan utrikesutskottet och annat ständigt utskott, som förut kännetecknat förhållandet mellan konstitutionsutskottet och annat sådant utskott.

De med utrikesutskottet konkurrerande utskotten äro företrädesvis bevillningsutskottet och lagutskotten men eventuellt även andra av de ständiga utskotten, t. ex. statsutskottet. Frågor om överenskommelser, som på grund av sitt sakliga innehåll höra till dessa utskott, skola till dem hänvisas. I överensstämmelse härmed har det varit regel att handelsavtal och i allmänhet överenskommelser, som rört ändring av tullsatser eller beskattningsfrågor, handlagts av bevillningsutskottet. Under de tio åren närmast före 1937 behandlades 25 sådana överenskommelser i bevillningsutskottet, i de allra flesta fallen (bortåt 20) utan att några debatter uppstodo i riksdagen. Endast i två fall ägde längre diskussioner rum. Tilläggas må att i ett eller annat fall handelsavtal icke gingo till bevillnings- utan till konstitutionsutskottet. Det var då fråga om avtal, vilka innehöllo åtskilliga bestämmelser av icke handelspolitisk natur. Överenskommelser berörande lagstiftningsfrågor ha gått till lagutskotten. En hel mängd konventioner rörande arbetarlagstiftning, föreslagna eller rekommenderade av den internationella arbetsorganisationen, ha sålunda behandlats av andra lagutskottet, vissa avtal berörande civilrättsliga spörsmål av första lagutskottet. Bland överenskommelser, som tidigare hört under konstitutionsutskottet och numera sålunda höra under utrikesutskottet, kunna nämnas skiljedomskonventioner, folkrättsliga avtal och överenskommelser av rent politisk natur. Tvekan om arbetsfördelningen inställer sig givetvis, då en överenskommelse är av blandad art. Handelstraktater kunna t. ex. vara av övervägande politisk natur och skäl tala då för att de hänvisas till utrikesutskottet i stället för bevillningsutskottet. I allmänhet torde inte heller något hinder möta att så sker. Genom en uppmjukning av bestämmelserna om de ständiga utskottens kompetens, som infördes 1933 (RO § 44), finns möjlighet att till utrikesutskottets förmån beskära hänvisningen av överenskommelser till andra utskott. I själva verket torde det i icke ringa grad bero på utrikesutskottet självt att leda in utvecklingen i en sådan riktning.

En blick på praxis under de tre sista åren visar att utrikesutskottet under denna tid avgivit tillsammans 24 utlåtanden. Hälften av dessa har behandlat propositioner, hälften motioner. De förra ha rört vissa internationella avtal (fyra stycken), i ett fall en skiljedomskonvention, i ett annat fall en handels- och sjöfartstraktat, överenskommelse om skydd av Ålandsöarnas neutralitet och i samband därmed stående förslag om viss ändring av värnpliktslagen, fråga om ändring av Nationernas förbunds akt samt i tre fall lag angående frivilligas deltagande i spanska inbördeskriget. Motionerna ha dels berört Sveriges ställning till Nationernas förbund, dels, och i de flesta fallen, diverse vittsvävande projekt till den mellanfolkliga samlevnadens förbättring. Det kan knappast sägas att den arbetsbörd, som ålegat utrikesutskottet, varit särdeles tyngande. Av de frågor det haft att befatta sig med synes en del ha varit av jämförelsevis ringa vikt. I den mest betydelsefulla frågan, Ålandsfrågan, blev propositionen återtagen.

Ur ren arbetsbelastningssynpunkt torde sålunda en utvidgning av utskottets uppgifter icke inge större betänkligheter. Om den ur andra synpunkter kan anses påkallad torde i någon mån framgå vid en undersökning av bevillnings- och lagutskottens handläggning av överenskommelser under den sista treårsperioden. Bevillningsutskottet har behandlat sex överenskommelser, av vilka fem varit avtal mellan Sverige och annan makt angående undvikande av dubbelbeskattning. Det har härvidlag icke varit fråga om stort mer än rena expeditiönsärenden. Vidare har utskottet yttrat sig om ett avtal mellan Sverige, Estland och Finland angående förhindrande av spritsmuggling. Endast i detta fall uppstodo debatter i kamrarna. Andra lagutskottet har såsom tidigare haft att avge ett antal utlåtanden (sex stycken) angående förslag om konventioner från den internationella arbetsorganisationen rörande viss arbetarlagstiftning. Första lagutskottet har haft till behandling en konvention om kvarstad å vissa luftfartyg. I de nämnda fallen ha inga eller endast högst korta debatter förekommit i kamrarna.

Vid en jämförelse mellan å ena sidan utrikesutskottets och å andra sidan de med detta närmast konkurrerande utskottens handläggning av avtalsfrågor får man icke det intrycket att nuvarande ordning egentligen varit förenad med olägenheter. Några hinder synas icke ha förelegat att hänskjuta till utrikesutskottet alla sådana frågor, som det befunnits önskvärt att lägga under dess behandling. Det kan observeras att det behandlat handelsavtal ävensom vissa lagfrågor, vilka tydligen ansetts i mer eller mindre mån vara av politisk natur. Utgår man från det material praxis erbjuder, synes sålunda en utvidgning av utrikesutskottets arbetsfält icke vara motiverad. Man skulle visserligen utan större risk för att den sakliga behandlingen av de hittills till bevillnings- och lagutskotten hänvisade frågorna bleve lidande kunna driva strävan efter enhetlighet så långt att alla överenskommelser överfördes till utrikesutskottet. Men en sådan åtgärd synes icke behöblig för uppnående av en ändamålsenlig koncentration av avtalsfrågorna till detta utskott. Redan obestämdheten i gränsreglering enligt RO § 37 mellan utrikesutskottet och andra utskott verkar till utrikesutskottets fördel. Tages ytterligare hänsyn till den genom RO § 44 givna uppmjukningen i bestämmelserna om de ständiga utskottens kompetens, synes säkerhet finnas för att utrikesutskottet i främmande uppkommande situationer i vart fall icke undandrages några överenskommelser, som kunna anses vara av politisk vikt.

2. Närvaro i utrikesutskottet av jämväl annan regeringsledamot än ministern för utrikes ärendena.

Då RO § 37 stadgar rätt för utrikesministern att närvara vid utrikesutskottets sammanträde, utgör detta stadgande som bekant ett undantag från den allmänna regeln om förbud mot statsrådsledamöters närvaro i utskott. Undantaget motiverades vid utrikesutskottets tillkomst med de speciella förutsättningarna för detta utskotts verksamhet. Skulle det utrikespolitiska samarbetet mellan regering och riksdag genom det nyskapade organet bibehållas och förstärkas vore det nödvändigt att samråd med utrikesministern kunde äga rum. Ett viktigt motiv för utrikesministerns närvaro var naturligtvis även den omständigheten att samma församling skulle fungera som utrikesnämnd och utrikesutskott. Det vore tämligen meningslöst att kommunikationen i utrikesfrågor mellan denna församling och utrikesministern, när den sammanträder som nämnd, skulle vara avklippt, när den sammanträder som utskott, eventuellt för behandling på ett senare stadium av samma utrikesfrågor som förut dryftats i nämnden.

De skäl, som tala för utrikesministerns närvaro i utrikesutskottet, kunna i själva verket anföras även till stöd för statsministerns och andra statsrådsledamöters rätt att där närvara. Även härvidlag är personalunionen mellan utrikesnämnd och utrikesutskott av betydelse. Enligt RO § 50 äga stats- och utrikesministrarna samt efter tillkallelse av konungen andra statsrådsledamöter ävensom särskilda sakkunniga tillträde till nämnden. Det synes uppenbart att statsministern bör kunna infinna sig lika väl i utskottet som i nämnden, vilket gäller även andra medlemmar av statsrådet, exempelvis försvarsministern och handelsministern. I fall då samråd med statsministern eller annan statsrådsledamot i utskottet befinner särskilt önskvärt, är det för närvarande visserligen tänkbart att den utvägen tillgripes att utskottets ledamöter för ändamålet kallas till sammanträde i nämnden. Men en dylik utväg, som någon gång lär ha anlitats, är omständlig och även ur andra synpunkter föga tilltalande. Det synes därför vara praktiskt motiverat att viss likformighet föreskrives ifråga om regeringsledamöters ställning till utskott och nämnd. Sådan likformighet gäller för övrigt redan i andra avseenden. I enlighet härmed har förslag till ändring av RO § 37 mom. 2 uppgjorts.

Utrikesnämnden.

Rörande utrikesnämnden ha sedan 1921 flere reformförslag framställts utan att leda till annat resultat än förut omnämnda grundlagsändring, varigenom suppleant fått rätt att även vid tillfälligt förfall för ledamot (ej blott vid inträdd ledighet) tjänstgöra i nämnden i dennes ställe. I nära samband härmed står frågan om suppleants rätt att endast i denna sin egenskap övervara nämndens sammanträden. Som bekant stadgas förbud häremot i RO § 50. Ett annat spørsmål, som förtjänar uppmärksammas, gäller protokollföring i nämnden. Båda dessa frågor ha tidigare behandlats i den utredning, som föranstaltades på grund av skrivelse från riksdagen 1924. Då de här återupptagas sker det i anslutning till nämnda tidigare utredning.

1. Rätt för suppleant att övervara utrikesnämndens sammanträden.

Anledningen till att de från början rörande suppleanterna i utrikesnämnden stadgade bestämmelserna gjordes betydligt mera restriktiva än de som gälla för suppleanter i utskott var strävan att trygga diskretion och kontinuitet vid nämndens förhandlingar. Dessa bestämmelser voro utan tvivel onödigt snäva. Sedan som nämnt suppleant i nämnden numera äger tjänstgöra vid förfall för ordinarie ledamot, synes redan härav följa som konsekvens att han borde äga möjlighet att även eljest vara närvarande i nämnden. Han skulle därigenom få bättre tillfälle att inhämta sådana kunskaper och upplysningar, som kunna göra honom skickad att vid behov ersätta ordinarie ledamot. Måhända kan det också sägas att tillåtelse för ett större antal riksdagsledamöter än vad nu är fallet att närvara i nämnden skulle bidra till en viss grad bryta den isolering, som ansetts vara karakteristisk för denna institution.

Ett avgörande skäl även för här ifrågavarande reform har tillkommit genom utrikesutskottets inrättande och dettas med nämnden gemensamma uppsättning av ledamöter och suppleanter. Det förefaller ohållbart att suppleanterna väl äga frihet att infinna sig i utskottet men äro utestängda, då dettas ledamöter sammanträda som nämnd. Denna ordning är så mycket ohållbarare, som delvis samma frågor förekomma i nämnd och utskott; det är uppenbarligen av betydelse för suppleanternas förutsättningar att fylla sina uppgifter att de kunna följa dessa frågor behandling på båda ställena. Gent-

emot de skäl, som sålunda tala för reformen, torde den invändningen att suppleanternas möjligheter att komma tillstådes i nämnden, då denna sammanträder mellan riksdagarna, ställa sig mycket olika för de i eller nära huvudstaden boende och dem, som ha sina hemvist längre bort, icke böra tillmätas någon egentlig betydelse.

För genomförande av den åsyftade nyordningen torde det vara tillräckligt att i RO § 50 andra stycket upphäva den bestämmelse, som förbjuder suppleanterna att i denna egenskap övertvara nämndens sammanträden. I samband härmed bör i RF § 54 införas föreskrift om varsamhets- och tystnadsplikt för suppleanterna. Genom denna föreskrift får även suppleanternas rätt att närvara i nämnden ett visst, om ock indirekt uttryck i grundlagen.

2. Protokollföring i utrikesnämnden.

I den kommitté, som 1919 uppgjorde förslag till de sedan antagna grundlagsbestämmelserna om riksdagens ställning till utrikespolitiken, diskuterades ett särskilt stadgande om protokollföring i nämnden. Det skulle gå ut därpå att yttranden i nämnden borde protokolleras, då förhandlingarnas ledare så beslöt eller ledamot därom själv gjort yrkande. Kommittén avstod dock från att föreslå någon grundlagsbestämmelse om protokollföringen i förlitande på att praxis skulle utveckla sig i den riktning kommittén tänkt sig. I stort sett torde det också kunna sägas att så skett. Förhandlingarna i nämnden ha försiggått under tvångsfria former, och de protokollsanteckningar som förts därom av sekreteraren ha i allmänhet icke upptagit yttranden av ledamöterna. Dessa anteckningar ha så till vida en egendomlig karaktär, som de visserligen föras av sekreteraren på uppdrag av förhandlingarnas ledare men icke torde läsas upp för nämnden och än mindre bli föremål för justering från dennas sida. Nämnden får sålunda icke någon officiell kunskap om innehållet i protokollsanteckningarna, vilka emellertid erhålla stats- och utrikesministrarnas namnunderskrifter. Ur formell synpunkt har nämnden strängt taget intet protokoll, och vad som intages i sekreterarens anteckningar står utanför dess kontroll.

Mot det formlösa i protokollföringen ha vid skilda tillfällen anmärkningar framställts med yrkanden om fasta regler i detta avseende. Skulle sådana regler anses behöfliga, varför vissa skäl synas tala, torde de redan inom 1919 års kommitté ifrågasatta kunna för ändamålet användas. De utgå från förutsättningen att diskussioner i allmänhet ej böra förekomma, men att det i vissa fall kan befinnas önskvärt att yttranden av ledamöterna tagas till protokollet. Den som leder nämndens förhandlingar bör kunna besluta därom och ledamot bör själv äga möjlighet att få sitt yttrande intaget i protokollet, när han gjort yrkande därom. I överensstämmelse härmed föreslås ett grundlagsstadgande såsom tillägg till RO § 50.

Förslag till grundlagsändringar.

Nuvarande lydelse.

Föreslagen lydelse.

Regeringsformen.

§ 54.

Ledamöterna av — — — nästa sammanträde.

Ministern för — — — erhålla betydelse.

Nämndens ledamöter böra visa största varsamhet i avseende å med-

Ledamöterna av — — — nästa sammanträde.

Ministern för — — — erhålla betydelse.

Nämndens ledamöter och de för dem valda suppleanter böra visa

Nuvarande lydelse.

delanden till andra om vad vid nämndens sammanträden förekommit. I fall, då Konungen eller den som i hans frånvaro leder förhandlingarna prövar ovillkorlig tystnadsplikt vara av nöden, vare ledamöterna därtill förbundna. Ledamot skall första gången han *deltager i sammanträde* avgiva försäkran om tystnadspliktens iakttagande.

Föreslagen lydelse.

största varsamhet i avseende å meddelanden till andra om vad vid nämndens sammanträden förekommit. I fall, då Konungen eller den som i hans frånvaro leder förhandlingarna prövar ovillkorlig tystnadsplikt vara av nöden, vare ledamöterna *och suppleanterna* därtill förbundna. Ledamot, *så ock suppleant*, skall första gången han *är närvarande vid sammanträde* avgiva försäkran om tystnadspliktens iakttagande.

Riksdagsordningen.

§ 37.

2. Då något — — — delgivas utskottet.

Ministern för utrikes ärendena må *själv* eller genom ämbets- eller tjänsteman meddela utskottet muntliga eller skriftliga upplysningar.

2. Då något — — — delgivas utskottet.

Statsministern och ministern för utrikes ärendena, så ock annan statsrådets ledamot, som därom anmodas, må själva eller genom ämbets- eller tjänsteman meddela utskottet muntliga eller skriftliga upplysningar.

§ 50.

Val av — — — sina befattningar.

Inträffar ledighet i nämnden, inträde suppleant såsom ledamot i den avgångnes ställe. Har ledamot hos Konungen anmält förfall, må suppleant kallas att i den frånvarandes ställe tjänstgöra i nämnden. Beträffande den ordning, som vid inträde skall iakttagas mellan suppleanterna, gälla enahanda bestämmelser som i fråga om suppleants inträde i utskott. *Ej må den, som är suppleant, i annat fall än här ovan sägs övertvara nämndens sammanträden.*

Konungen sammankallar — — — förordnar Konungen.

Skulle minst — — — nämnden sammankallad.

Val av — — — sina befattningar.

Inträffar ledighet i nämnden, inträde suppleant såsom ledamot i den avgångnes ställe. Har ledamot hos Konungen anmält förfall, må suppleant kallas att i den frånvarandes ställe tjänstgöra i nämnden. Beträffande den ordning, som vid inträde skall iakttagas mellan suppleanterna, gälla enahanda bestämmelser som i fråga om suppleants inträde i utskott.

Konungen sammankallar — — — förordnar Konungen.

Vad ledamot av nämnden vid överläggningarna yttrat skall till protokoll tagas, då beslut därom fattats av den, som leder förhandlingarna, eller ledamoten själv därom gjort yrkande.

Skulle minst — — — nämnden sammankallad.

Nuvarande lydelse.

Ledamot av — — — bestämda
grunder.

Föreslagen lydelse.

Ledamot av — — — bestämda
grunder.

§ 56.

Prövar Konungen lämpligt att i fråga, som angår rikets förhållande till främmande makt, eller i annat ärende av större allmänt intresse meddelande muntligen göres till riksdagen, tillkommer det statsrådsledamot, som Konungen därtill förordnar, att i *vardera kammaren* framföra meddelandet. *Ej vare ledamot av kammaren förmenat att yttra sig över vad sålunda meddelats.*

Konungen äger — — — lyckta dörrar.

Prövar Konungen lämpligt att i fråga, som angår rikets förhållande till främmande makt, eller i annat ärende av större allmänt intresse meddelande muntligen göres till riksdagen, tillkommer det statsrådsledamot, som Konungen därtill förordnar, att *vid gemensamt sammanträde med kamrarna* framföra meddelandet. *Överläggning över vad sålunda meddelats må endast äga rum i vardera kammaren för sig. Kammare vare obetaget att besluta det uttalande, vartill det framförda meddelandet kan föranleda; dock att väckt fråga därom ej må avgöras förrän vid ett nästföljande sammanträde.*

Konungen äger — — — lyckta dörrar.

Bilaga B.

Riksdagsdebatter rörande utrikespolitiska frågor under åren 1936—1939.

Första kammaren.

Andra kammaren.

1936.

- 17 jan.: remissdebatten (nr 3 s. 1).
 19 febr.: motioner om Sveriges uttråde ur Nationernas förbund samt om Nordens framträdande med en ny utrikespolitik (nr 10 s. 2 och 20).
 26 maj: besvarande av interpellationer om Sveriges ställning till Nationernas förbund samt om en Nordens fredsplan för alla världsdelares fred (nr 36 s. 1).

- 17 och 18 jan.: remissdebatten (nr 3 s. 1 och nr 4 s. 1).
 19 febr.: motion om Sveriges uttråde ur Nationernas förbund (nr 10 s. 24).

1937.

- 20 jan.: remissdebatten (nr 4 s. 1).
 22 och 24 febr.: proposition ang. förhindrande av frivilligas deltagande i spanska inbördeskriget (nr 13 s. 8 och nr 14 s. 2).
 2 mars: besvarande av interpellationer ang. fredsfrågans upptagande inom den s. k. Oslo-ententen samt ang. en fredsentent mellan Baltiska havets småstater (nr 16 s. 1).
 3 mars: proposition ang. förhindrande av frivilligas deltagande i spanska inbördeskriget m. m. (nr 16 s. 9).
 19 maj: motioner om en fredsplan, om världspolitiska språkfråga, om Sveriges uttråde ur Nationernas förbund m. m. (nr 33 s. 2).
- 20 jan.: remissdebatten (nr 4 s. 1).
 27 jan.: besvarande av interpellationer ang. frivilliga i spanska inbördeskriget m. m. samt ang. Sveriges ställning till noninterventionspolitiken i fråga om det spanska inbördeskriget m. m. (nr 6 s. 9).
 22 febr. och 3 mars: propositioner ang. förhindrande av frivilligas deltagande i spanska inbördeskriget m. m. (nr 12 s. 8 och nr 15 s. 7).
 11 mars: proposition ang. Sveriges bidrag till kostnader i samband med noninterventionspolitiken i Spanien (nr 17 s. 117).
 28 april: proposition rörande kostnaderna i samband med evakuering av det svenska beskickningshuset i Madrid (nr 27 s. 14).
 22 maj: motion om uppsägande av Sveriges medlemskap i Nationernas förbund samt proposition ang. förhindrande av frivilligas deltagande i spanska inbördeskriget m. m. (nr 34 s. 51 och 71).

Första kammaren.

Andra kammaren.

1938.

17 jan.: remissdebatten (nr 4 s. 2)	17 jan.: remissdebatten (nr 4 s. 1).
23 febr.: proposition ang. förhindrande av frivilligas deltagande i spanska inbördeskriget (nr 14 s. 2).	9 febr.: anslagen till utrikesdepartementet (nr 10 s. 11).
1 juni: motioner om Sveriges ställning till Nationernas förbund samt om bildande av ett Nordens fredsförbund m. m. (nr 40 s. 33 och 71).	23 febr.: proposition ang. förhindrande av frivilligas deltagande i spanska inbördeskriget (nr 14 s. 3).
	1 juni: motioner om Sveriges ställning till Nationernas förbund (nr 41 s. 13).

1939. (Lagtima.)

13 jan.: sammanträde inom lyckta dörrar (nr 2 s. 6).	13 jan.: sammanträde inom lyckta dörrar (nr 2 s. 9).
18 jan.: remissdebatten (nr 4 s. 2).	18 jan.: remissdebatten (nr 4 s. 1).
22 mars: besvarande av fråga ang. Sveriges erkännande av Burgosregeringen (nr 20 s. 2).	11 febr.: anslagen till utrikesdepartementet (nr 10 s. 10).
29 mars: ang. besvarande av interpellation om Ålandsfrågan (nr 21 s. 5).	1 mars: besvarande av interpellation ang. ett av generalfältmarskalk Göring framställt erbjudande av ett ambulansplan (nr 14 s. 1).
6 juni: återkallande av proposition i Ålandsfrågan (nr 37 s. 1).	22 mars: besvarande av interpellation i Ålandsfrågan (nr 20 s. 6).
9 juni: proposition ang. vissa ändringar i Nationernas förbunds akt samt motioner rörande världsspråksfrågan och minoritetsskydd (nr 39 s. 43).	8 maj: besvarande av interpellation i Ålandsfrågan (nr 29 s. 2).
10 juni: återkallande av proposition i Ålandsfrågan samt av proposition rörande det s. k. Londonavtalet (nr 40 s. 15).	6 juni: återkallande av proposition i Ålandsfrågan (nr 37 s. 10).
	9 juni: proposition ang. vissa ändringar i Nationernas förbunds akt (nr 39 s. 82).
	10 juni: återkallande av proposition i Ålandsfrågan (nr 40 s. 5).

1939. (Urtima.)

12 sept.: remissdebatten (nr 2 s. 1).	12 sept.: remissdebatten (nr 2 s. 1).
8 nov. besvarande av fråga ang. Åland (nr 16 s. 3).	